

חטא העגל

נחלקו ראשונים ביחס למהותו של חטא העגל, האם היה זה חטא עבודת אל זר או עבודת אלוהים בדרך זרה. ר' יהודה הלוי ידוע כמייצג השיטה השנייה בטענתו ש"הם ביקשו רק כי יהיה אתם תמיד נעבד מוחש, אליו יוכלו לרמוז מדי ספרם את נפלאות אלוהיהם... כל חטא העגל לא היה אפוא יציאה מעבודת אל מוציאם ממצרים, כי אם עברה על אחת ממצוותיו, כי הוא ית' אסר את עבודת התמונות, והם עשו להם תמונה" (הכוזרי, מאמר ראשון, צו, תרגום יהודה אבן-שמואל). ברש"י ניתן לראות מייצג של הגישה הראשונה, על-פי דבריו "אלוהות הרבה איוו להם" (שמות ל"ב, א), דהיינו עבדו אלוהים אחרים בשיתוף עם הקב"ה¹. ניתן לנסח מחלוקת זו כך: האם בחטא העגל עברו בני ישראל על הדיבר "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" או על הצו "לא תעשה לך פסל כל תמונה"².

חטא העגל מובא בתורה פעמיים, פעם בספר שמות (פרק ל"ב) ופעם בספר דברים (פרק ט'). ניתן להיווכח שבספר שמות החטא מוצג כחטא עבודת אל זר, ואילו משה בדבריו בספר דברים מציג את החטא כעשיית פסל לשם עבודת ה'. אמנם גם בספר שמות אין הדבר מדויק, ונראה יותר כדברי ראב"ע (בהקדמתו לחטא העגל) ורמב"ן (בפירושו לפסוקים ה, כב), שלא חיפשו להם תחליף לה', אלא תחליף למשה, ובשלב מסוים התייחסו אליו (חלק מן העם) כאל, "וישתחו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל..." (שמות, ל"ב, ח).

ראב"ע עומד על שינויי לשון רבים בין תיאורי ספר שמות וספר דברים, אך - לשיטתו³ - אין הוא מייחס להם חשיבות, אלא מפשר בין הכתובים ומאחד את המשמעויות. אנו ננסה דווקא לחדד הבדלים מסוימים ומתוכם לחזק את הטענה שמשה, באופן הצגת החטא בספר דברים, מדגיש את חטא עשיית פסל לשם עבודת ה', ואילו הכתובים בספר שמות מדגישים את חטא עבודת אל זר.

¹ המאמר כולו מבוסס על "שיטת הבחינות" של מורי רבי הרב מרדכי ברויאר. תודתי נתונה לחברי מאיר יהושע, מכפר עציון, על הערותיו והארותיו שסייעו לי רבות בכתבת הדברים.

² עיין: פרופ' נחמה ליבוביץ, עיונים חדשים בספר שמות, ירושלים, תשל"ח, עמ' 398. מובאת שם מחלוקת בפירוש דברי רש"י.

³ עיין: הרב מרדכי ברויאר, 'חלוקת עשרת הדיברות לפסוקים ולדיברות', בתוך: עשרת הדיברות בראי הדורות, ירושלים, תשנ"ב, עמ' 233-234. הטעם התחתון מחלק בין 'לא יהיה' לבין 'לא תעשה' ומשקף הבדל ביניהם. אמנם לפי דבריו בהמשך עיקר ההבדל הוא בין ייחוס אלוהות למשהו אחר זולתי הקביה לבין תפיסת הפסל כאמצעי מוחשי, סמל, הממחיש כביכול את הקב"ה לעיני בשר ודם. החטא הראשון הוא בהעמדת כוח עצמאי בניגוד לה' והחטא השני הוא צמצום והורדת ערכו של ה' על-ידי השוואתו לנברא כל שהוא.

³ "ומשה סיפר זה המעשה לבנים לפני מותו, והוא שומר הטעמים לא המלות" - ראב"ע, שמות, ל"ב, ט.

שונה הנוסח בין דבר ה' למשה בספר דברים לבין דבריו בספר שמות :

שמות, ל"ב, ז-ח

דברים, ט', יג

"לך רד

"קום" רד מהר מזה

כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים

כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים

סרו מהר מן הדרך אשר צויתם

סרו מהר מן הדרך אשר צויתם

עשו להם עגל מסכה

עשו להם מסכה"

וישתחו לו ויזבחו לו

ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך

מארץ מצרים"

בולטת לעין התוספת בספר שמות המשווה לעגל מעמד של אֵל, שאליו זובחים ומשתחווים ואומרים: "אלה אלהיך... אשר העלוך..."⁵. דברים אלו הם חזרה על דברי העם לאהרן, "קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו" (שמות, ל"ב, א), והם אינם מופיעים כלל בספר דברים. גם בדברי משה אל ה' "ויעשו להם אלהי זהב"⁶ (שמות, ל"ב, לא) מכונה העגל בשם 'אלוהים', והם אינם מוזכרים בספר דברים. כאשר משה קורא בשער המחנה "מי לה' אֵלֵינוּ" (כו), ברור שהאחרים נתפסים כאלה שאינם לה', וגם קריאה זו אינה מוזכרת בדברי משה בספר דברים. מכל האמור יוצא שספר שמות רואה בחטא העגל עשיית אלוהות אחרת, בניגוד לה' או בשיתוף עמו, והעגל נתפש על-ידי כל המעורבים בפרשה כאל.

לעומת זאת, ספר דברים מזכיר דווקא את 'ההשחתה'. פעלים מן השורש ש-ש-ח מופיעים עוד ארבע פעמים בספר דברים בקשר לחטא עבודה זרה, ומתייחסים דווקא לחטא עשיית פסל ולא לעבודת אל זר⁷. המקום הבולט ביותר הוא בפרק ד': "ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בח'רב מתוך האש. פן תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה" (ד', טו-טז). הפסוק מזהיר מפני עשיית פסל בתבנית כל שהיא, כיוון שה' לא נתגלה בשום תמונה בחורב.

⁴ דוגמה טובה לדיוק הרב של הכתובים הוא ההבדל בין הביטוי "קום רד" לביטוי "לך רד". ייתכן שהבדל זה נובע מן ההבדל בתיאור מעשיו של משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. בספר דברים נאמר "ואשב בהר..." (ט', ט), ולכן אומר לו ה' "קום"; בספר שמות נאמר "ויהי משה בהר..." (כ"ד, יח), ולכן אומר לו ה' "לך". אפשרות אחרת לביאור הקושי מובאת בהמשך המאמר.

⁵ דברי רמב"ן (שמות, ל"ב, א) המציינים את ההבחנה בין הוצאה ממצרים המיוחסת רק לה', לבין העלאת ממצרים המיוחסת למשה ולעגל, מבססים את הטענה שלא שכחו את ה' לחלוטין אלא עבדו אותו בשיתוף.

⁶ הפסוק רומז לשמות, כ', כ: "לא תעשוני אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם". אמנם גם שם נחלקו הפרשנים מה משמעות האיסור, ומכל מקום ברור שיש בו ייחוס אלוהות לכסף וזהב בצורה כל שהיא.

⁷ עיין גם דברים, ד', כה; ל"א, כט. שים לב לביטויים משותפים נוספים במקורות אלו, כגון: 'עשיית הרע בעיני ה'', והכעסו במעשה הידיים', המחזקים את ההנחה שאכן ישנו יסוד משותף לפרקים אלו.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

לשון אחר, מי שחשב לעבוד את הקב"ה על-ידי פיסול תמונתו, אֵל לו לעשות זאת, "כי לא ראייתם כל תמונה". אם כך הפסל אמור היה להיות לשם עבודת ה' ולא תחליף לו, והאיסור בספר דברים מוסב רק על עצם עשיית הפסל כאמצעי מוחשי לעבודתו. בתיאור ירידת משה מן ההר, מוסיף ספר דברים משפט שנראה מיותר במבט ראשון: "וַאֲפֹן וָאָרַד מִן הַהָר וְהָהָר בָּעַר בְּאֵשׁ... (ט', טו). מה מקומו של תיאור ההר בשלב זה? בפשטות הרי הוא מציין שמעמד בני ישראל לפני ה' בחורב עדיין לא תם. אך ביטוי זהה לביטוי זה מופיע גם בפרק ד' הנזכר למעלה, "ותקרבון ותעמדון תחת ההר וְהָהָר בָּעַר בְּאֵשׁ עד לב השמים... וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קולי" (ד', יא-ב). רוצה משה להדגיש את האבסורד שבמעשיהם: אף שההר בוער באש, וברור שאין כל תמונה נראית, בכל זאת עשיתם לכם פסל, שכל תכליתו להביע בתבנית כלשהי את יחסכם לה".⁸

ייתכן שהדברים רמוזים כבר בתחילת תיאור השתלשלות החטא בשני הספרים. בספר שמות העם מצפה **למשה**, "וירא העם כי ב'שש משה לרדת מן ההר ויקהל העם... ויאמרו... כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו" (ל"ב, א); וכאשר בושש לבוא חיפשו לו תחליף. בספר דברים העם מצפה **ללוחות**, "הובטח להם כי יורד אליהם מעם האלוה דבר מה אשר יראוהו ויכוונו אליו"⁹, וכאשר הלוחות המיוחלים לא מגיעים מחפשים להם תחליף. ראייה לדבר, שמשה פותח בנקודה זו בדבריו לעם בספר דברים: "בעלתי ההרה לקחת לוחות האבנים לוחות הברית אשר כרת ה' עמכם" (ט', ט), ומרחיב בתיאור הלוחות והכתוב בהם כבר בתחילת דבריו (י-יא). זאת בניגוד לספר שמות, שבו התיאור המורחב של הלוחות מושהה עד לזמן ירידתו מן ההר (פס' טו-טז). רמב"ן עמד על שינוי זה ופירש שסיבת השהיה זו "לומר כי לא נמנע משה בכל זה מלשבר אותם כי חרה לו בראותו המעשה הרע ההוא ולא יכול להתאפק"¹⁰. אם כן תיאור הלוחות בספר דברים נועד להבהיר את סיבת החטא - הציפייה ללוחות - ולכן פותח בתיאור מעלתם. ואילו בספר שמות מטרת התיאור היא להעמיד את הקורא על עצמת כעסו של משה עד כדי שבירת הלוחות למרות שהם מעשה אלוהים ומכתבו, ולכן הם מתוארים רק ברגע ירידתו מן ההר לפני שבירתם.

שבירת הלוחות

גם בתיאור שבירת הלוחות ישנם הבדלים בין הספרים המסייעים לפירוש זה.

⁸ פרק ד' אמנם מתייחס לשני האיסורים, איסור עשיית פסל מתוך רצון לעבודת ה' (פסוקים ט-יח), ואיסור עבודת כוכבים בשיתוף עם ה' (פסוקים יט-כד); אך איסור עבודה זרה נסמך ליציאת מצרים ולא למעמד הקהל בחורב, שממנו נלמד איסור עשיית פסל. לכן ברור שמשה בדבריו על חטא העגל רומז רק לאיסור עשיית פסל.

⁹ ריה"ל, הכוזרי, מאמר ראשון, צז.

¹⁰ רמב"ן, שמות, ל"ב, טז.

שמות, ל"ב, יט

"ויהי כאשר קרב אל המחנה

וירא

את העגל ומחלת

ויחר אף משה

וישלך מִיָּדוֹ את הַלְחֹת

וישבר אתם **תחת ההר**"

דברים, ט', טו-טז

"וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם

עשיתם לכם **עגל מסכה**

סרתם מהר מן הדרך אשר צוה ה' אתכם.

ואתפש בשני הלחות

ואשלבכם מעל שתי ידי

ואשברם **לעיניכם**"

ראב"ע איחד גם פה את הכתובים והוסיף בפירושו לשמות: "וזה היה לעיני כל ישראל". אך בכל זאת, סתם הכתוב בספר שמות ולא פירש שבירת הלוחות הייתה לעיני בני ישראל. נראה שאף כאן דייק הכתוב, כדי להעמידנו על בחינות שונות שבירת הלוחות. ספר שמות מדגיש שמעשה השבירה לא נעשה כדי שבני ישראל יראוהו; אין בו תוכחה כלפי בני ישראל, אלא מעשה הנעשה בין משה לבין עצמו - תחת ההר. חיזוק לפירוש זה בדברי הכתוב על מניע השבירה "ויחר אף משה", שאינו מוזכר בספר דברים. יוצא מכאן שמה שבר את הלוחות מתוך כעסו על בני ישראל, כפירושו של רמב"ן "ולא יכול להתאפק". לעומת זאת, בספר דברים הביטוי "לעיניכם" מצביע על פעולה המכוונת כלפי העם, ללמד משהו באמצעות מעשה זה. אין מקורו חרון אף, אלא כוונת מכוון. ראייה לפירוש זה ניתן להביא מן התוספת בספר דברים - "ואתפש בשני הלחות". ביטוי זה מצביע על שלב מקדים להשלכת הלוחות, המבטא מחשבה וכוונה. אם כן שבירת הלוחות בספר שמות נעשתה מתוך כוונה שבני ישראל יראו אותה ויסיקו ממנה מסקנה כלשהי.

חיזוק למה שקדם. שונה ראיית משה את החטא בשני המקומות. בספר שמות זוהי **ראייה** ממש, ראייה מוחשית. בספר דברים זוהי **הבנה**. בספר שמות רואה משה את "העגל ומחלת", את החפץ המוחשי ואת מעשיהם של בני ישראל באותו רגע. בספר דברים רואה משה את משמעות המעשה, את החטא שבדבר ("חטאתם לה'... סרתם מהר מן הדרך..."), ואף כשמתאר את מעשיהם אינו מתאר את שמוצג לנגד עיניו, אלא את העבר - "**עשיתם** לכם עגל מסכה". והדברים מתקשרים למה שהוזכר. בספר שמות משה מתואר כמגיב מיידית, מתוך כעסו וצער; גם ראייתו את הדברים היא כזאת, ראייה קונקרטית הנאחזת בתמונה הנוראה ומגיבה בפרץ מתוכה¹¹. אך בספר דברים משה מגיב מתוך שיקול דעת, הנובע מראייה מופשטת של הדברים, מתוך הבנת משמעותם.

מה רצה משה ללמד את העם על-ידי שבירת הלוחות? על-פי דברינו נראה ביותר פירושו של בעל משך חכמה. משה רצה להראות לעם "כי אין שום קדושה ועניין אלוקי

¹¹ עיין בדברי נ' ליבוביץ (לעיל, הערה 1), עמ' 424. בתשובה לשאלה מה מקומם של דברי יהושע בירידה מן ההר (פס' יז-יח), היא עונה: "לא באו אלא כדי להראות את כאבו, תדהמתו, זעמו של משה... אי תשומת לבו לדברי תלמידו...". תיאור זה מתאים, לדעתנו, למצבו של משה על-פי ספר שמות. אמנם אין דעתי נוחה מן ההסבר למקומם של הפסוקים, במיוחד כיוון שפסוק יח נראה יותר כדברי משה, אך לא מצאתי הסבר אחר המניח את הדעת לתפקידם של הפסוקים בסיפור.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

כלל בלעדי מציאות הבורא ית', ואם הביא הלוחות היו מחליפים עגל בלוחות ולא סרו מטעותו¹², לכן שבר את הלוחות. ציפייתו הדרוכה של העם ללוחות הייתה מלווה בטעות בהבנת תפקידם. העם חשב על הלוחות כפסל הנועד לעבודת ה', ומשבשוש אלו להגיע חיפש ומצא את העגל כתחליף להם. על-ידי מסירת הלוחות לעם היה משה מחריף טעות זו, ולא מתקן אותה. לכן מתוך שיקול דעת שבר את הלוחות לעיניהם, שיבינו שאף הם אינם פסל לשם עבודת ה', אלא לוחות שנכתבו עליהם מצוותיו.

ייתכן, שלפי ספר דברים משה ממלא במעשה זה הנחיה של ה'. מדוע אומר ה' למשה לרדת מן ההר: ההבנה הפשוטה היא, שברגע שהעם חטא סיים משה את תפקידו ואין טעם בהמשך שליחותו כנציג העם. כך אמנם משתמע מספר שמות, לכן נאמר לו "לך ד" (שמות, ל"ב, ז'¹³). אך בספר דברים נאמר לו "קום ד מחר מזה". יש בביטוי זה זירו ("מהר")¹⁴, ודרישה לפעולה ("קום"). ה' אומר למשה לרדת אל העם במהירות ולפעול כנגד חטאם. משה יורד ומחליט לחנכם: הוא שובר את הלוחות לעיניהם, כדי להראות לעם שאפילו הלוחות אינם יכולים לשמש כפסל לעבודת ה', קל וחומר העגל.

עתה ניתן לחרוז את כל הפרטים. בספר שמות החטא הוא עבודת אלוהים אחרים בדמות עגל. ה' מחליט לדחות את משה, נציגו של העם הבוגד באלוהיו, כביטוי לניתוק הקשר עם העם. משה, דחוי ומכונס בעצמו, רואה את העגל במרכז מחולותיהם של בני ישראל ושובר את הלוחות בחרונו, לא כדי שיראו בני ישראל, אלא כביטוי למצבו ולתחושת השבר שבתוכו. לעומת זאת, בספר דברים החטא הוא עבודת ה' באמצעות מסכה. כיוון שאין בו ניתוק מוחלט בין ישראל לקב"ה, אין בציווי הירידה דחייה, אלא זירו לפעולה כנגד העם. משה נחוש לקיים את דבר ה'. הוא מבין את רצונו של העם לממצע מוחשי, ומגיע למסקנה שהדרך הטובה ביותר לחנך את העם להכרה שאין זו דרך לגיטימית לעבודת ה' היא שבירת הלוחות לעיניהם.

שְׂרַפַת הָעֵגֶל

הדברים מתבססים יותר מתוך עיון בהבדלים בתיאור שְׂרַפַת הָעֵגֶל וטחינתו בשני הספרים.

¹² משך חכמה, שמות, ל"ב, יט. ייתכן שדבריו שונים מעט מדברינו: על-פי פירושו הבינו החוטאים שיש משה קדוש מלבד הקב"ה, וייתכן שכאן מצוי כבר ייחוס אלוהות למשהו אחר זולת ה'. לפי פירושו הם התייחסו לעגל רק כסמל להמחיש בפניהם את אלוהים, כדברי ריה"ל למעלה, ואם כן שבירת הלוחות באה ללמד שאף סמל באופן זה - נאסר. גם הרמן כהן, דת התבונה ממקורות היהדות (תרגום לעברית), ירושלים, תשל"ב, עמ' 114, פירש באופן דומה. ראה בדברי נ' ליבוביץ (לעיל, הערה 1, בפרק העוסק בשבירת הלוחות) סקירה על השיטות השונות בהבנת המניע לשבירה זו, ללא הבחנה בין התיאורים השונים בספר שמות ובספר דברים.

¹³ עיין שמות רבה, פרשה מ"ב, ב: "לך רד' למה כי שחת עמך". אמר לו הואיל וחסאו אתה והם בירדה". לפי פירושו זה, תפילת משה (פסי' יא-יד) אינה כתובה במקומה כפירוש ראב"ע שם. ויש להוסיף שאף דברי ה' המתחדשים שוב לויאמר... - פסי' ט-י) אינם במקומם כי הם מבחינים בין משה לבין העם.

¹⁴ עיין שם, ד, בדברים המובאים בשם ר' אבא בר איבו, אשר שם לב לשינויי הלשון, אך פירשם כהברחתו של משה מפני המלאכים.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

שמות, ל"ב, כ

"ויקח את העגל אשר עשו
וישרף באש
ויטחן עד אשר דק
ויזר
על פני המים
וישק את בני ישראל"

דברים, ט', כא

"ואת חטאתכם אשר עשיתם
את העגל לקחתי
ואשרף אותו באש
ואָפַת אותו
טחון היטב עד אשר דק לעפר
ואשלך את עפרו
אל הנחל הירד מן ההר"

החזרה היתרה על המושא (=העגל) בספר דברים, מדגישה את מגמת פעולותיו של משה. כולן מכוונות כלפי העגל, מוקד החטא ל"חטאתכם". כל תכליתן להשמיד את העגל ולכלותו, להאבידו מן העולם, לבטלו **כעפר** ולפזרו **במי הנחל הזורמים**, להראות שאין לו זכות קיום¹⁵. מגמה זו מתבררת גם מתוספת הפועל "וְאָפַת" ומן ההדגשה שהטחינה הייתה "היטב". אין זו מגמת הדברים בספר שמות. מתוך סופו של הפסוק אתה למד כלפי מה הפעולות מכוונות, להשקות את בני ישראל. שְׁרַפְתָּ הַעֵגֶל וטחינתו אינן המטרה, אלא האמצעי להשקיית העם. אילו נזרק עפרו של העגל לנחל, לא ניתן היה להשקות את בני ישראל בתערובת מרה זו. לכן פוזר על פני **המים השוקטים**, על מנת להשקות בו את בני ישראל "כסוטות"¹⁶, שהרי בגדו באלוהיהם והלכו אחר אל אחר. שוב מתברר שהבחינה שספר שמות מתאר רואה בחטא העגל עבודת אֵל זר, ולכן הוזכרה ההשקיה, ואילו התיאור בספר דברים ממקד את החטא בעצם עשיית הפסל, ולכן פעולת משה מכוונת להשמדתו.

ארון עץ

בתחילת פרק י' בספר דברים מצווה ה' את משה לעשות ארון עץ. נחלקו הפרשנים על איזה ארון מדובר. רש"י טוען "לא זה הוא הארון שעשה בצלאל... וזה שהיה יוצא עמהם למלחמה"¹⁷. ראב"ע, לעומתו, נוטה לחשוב שארון אחד הוא¹⁸. רמב"ן בפירושו הראשון¹⁹

¹⁵ רמב"ן בשמות, ל"ב, כ, מביא כיוון דומה, שרצה "לבזות מעשיהם", אך אינו מקבלו לבסוף. דבריו, כמובן, מוסבים על הפסוק בשמות ולא על הפסוק בדברים.

¹⁶ רש"י, שמות, ל"ב, כ.

¹⁷ ראה שם נימוקו המתבסס על סדר הזמנים.

¹⁸ כך הוא טוען בשמות, ל"ב, יב; אך בדברים, י', א הוא מביא את דעת "המעתיקים" החולקת על דעתו ומקבלה בגלל דעתם הרחבה.

¹⁹ זהו הפירוש הראשון שמביא רמב"ן והוא חותם אותו במלים "וזהו הטוב והישר בפסוקים האלה". אך לאחר שמביא את "דעת רבותינו" הנראים כדבריו, פותח הוא פירוש נוסף במלים "כי על דרך הפשט ייתכן...". על-פי הפירוש הזה היה רק ארון אחד וספר דברים קיצר בתיאורו (ראה בהמשך דברינו). קשה להכריע למה נטה יותר. עיקר בעייתו של רמב"ן היא להניח שהיו בעת ובעונה אחת שני ארונות, ולפי שני הפירושים לעיל בעיה זו אינה קיימת.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

מסכים עקרונית שהיו שני ארונות, אלא שהוא מייחס לארון תפקיד זמני, ולדעתו הוא הכיל את הלוחות "עד שנעשה המשכן" ונבנה הארון הקבוע על-ידי בצלאל. הוא מבסס דבריו על ההבדל בתיאור החומר שממנו עשוי הארון: "והיה הארון הזה כולו עץ הוא" ואילו ארוננו של בצלאל צופה זהב "והכפורת אשר עליו זהב טהור". רמב"ן מוסיף "ולא אמר לו כן בלוחות הראשונות לפי שהיה גלוי לפניו שישברס", שהרי הכתוב אומר "**בעת ההוא** [=לאחר חטא העגל] אמר ה' אלי... ועשית לך ארון עץ". בזאת ענה רמב"ן על השאלה מדוע דווקא כעת נצטווה על ארון זה. בפירושו האחרון²⁰ רמב"ן נוטה לדעה שהיה רק ארון אחד, אלא ש"ציווהו בקצרה" ואמר ארון עץ ולא תיאר בפירוט את כל ציווי המשכן. ובהמשך דבריו הוא מסביר מדוע כאן לא הוזכר המשכן כלל ומדוע בספר שמות לא הוזכר הארון בסיפור חטא העגל.

לענייננו חשובות בעיקר הבעיות שרמב"ן מתמודד אִתן. ההבדל בתיאור החומר שממנו עשוי הארון, הזכרת הארון דווקא בספר דברים לאחר חטא העגל ואי הזכרתו בספר שמות. אמנם ארון זה אינו מתואר כארון המשכן, אלא כארון אחר, ארון עץ. אפשר ליישב את הכתובים כפי פירושו השני של רמב"ן, אך עדיין תישאר השאלה מה משמעות השינויים בתיאורי הארון ובמקומם. השאלה איננה מה הייתה המציאות ההיסטורית, ארון אחד או שני ארונות, אלא מדוע תיאר הכתוב את הארון באופן שונה ובמקום אחר בכל אחד מן הספרים.

על-פי דברינו הדברים מוסברים. לארון העץ בספר דברים תפקיד שונה מאשר לארון הזהב שבספר שמות. התיאורים השונים משקפים **תפקידים שונים** שהכתוב מייעד לארון. בספר שמות הארון הוא מקום משכנם המכובד של לוחות העדות. בספר דברים תפקידו של הארון הוא **להסתיר** את לוחות הברית מעיני העם, כדי שלא ייהפכו אף הם ליעגלי חדש. משה חושש בספר דברים מפני הפיכת הלוחות לפסל חדש לשם עבודת ה'. הלוחות עשויים לשמש קרקע נוחה לצמיחתו של פולחן מוטעה הרואה בלוחות אמצעי המחשה לשם עבודת ה'. רק לאחר חטא העגל, כשנתברר שבני ישראל עלולים אף הם לחטוא בטעות זו, נצטווה משה להניח את הלוחות השניים בארון עץ, ארון פשוט ללא הוד והדר מיותרים העשויים להצמיח אף הם פולחן מוטעה. ודווקא ספר דברים, המדגיש את חטא עשיית הפסל, מוסיף נקודה זו. ספר שמות, אשר לדידו עיקר החטא הוא עבודת אל זר, לא ראה צורך להזכירה כלל, שהרי אלוהים אחרים מצויים על כל גבעה רמה ותחת כל עץ רענן. הסתרת הלוחות מעיני העם לא תפתור את הבעיה כל עיקר. כאמור ייתכן שמדובר בארון אחד, אלא שכל ספר מתארו באופן שונה כדי להבליט את תפקידו השונה בכל הקשר²¹.

לסיכום, פנים שונות לחטא העגל. משה בנאומו מצא לנכון להדגיש את איסור עשיית פסל, אפילו הוא בא לשם עבודת ה'. בכמה מקומות בספר דברים מובע החשש מפני עבודה זרה מסוג זה לאחר הכניסה לארץ, ומשה בנאומו משתמש בחטא העגל להטעים עניין זה. בני ישראל, בציפייתם לאמצעי מוחשי אשר יגשר בינם לבין אלוהיהם, עשו את העגל. לא נשתברו הלוחות אלא להראות שאין להשיג את ה' באמצעות חוש; לא נשרף העגל אלא

²⁰ ראה בהערה הקודמת.

²¹ הסבר זה הוא על דרך 'שיטת הבחינות' (ראה בהערה בראש המאמר).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

להשמידו ולהאבידו ולבזותו כדבר שאין לו כל ערך; ולא הוכנסו הלוחות לארון עץ, אלא כדי להעלימם מעיני המחפשים להם דרך קלה בהשגת ה'.
דרך שונה לספר שמות בהצגת החטא. מחמיר הוא עם העם ומציג את חטאם על-פי שיאו ובמלוא חריפותו. אלוהות איוו להם, תחליף למשה, שעשאוהו אֵל. נדחה משה ונדחה העם מלפני ה'. מרוב צערם וכעסו על בגידתם שבר משה את הלוחות, וכראוי לבוגדים באלוהיהם בדקם כסוטות.
אלו ואלו דברי אלוהים חיים. חטא העגל כולל בחובו את שני ההיבטים של החטא. בין שחלקים שונים של העם חטאו בחטאים שונים, כפי שפירשו רבים, ובין שניטשטשו התחומים בדמיונו של אותו אדם ושוב אינו מבחין בין פסל לעבודת אלוהים לבין אלוהים אחרים ממש. בכל ספר הוצגה בחינה אחרת של החטא במלוא חריפותה, לחדד את מודעותנו לכל היבטיו.